

УДК 339.727:336.71(477)

О.О. Другов, канд. екон. наук, доц., Львівський банківський інститут НБУ

ЗРОСТАННЯ УЧАСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНСЬКІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено проблему зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі України. Визначено основні негативні та позитивні наслідки цього явища. Запропоновано варіанти поведінки управлінських органів та наведено авторські рекомендації щодо управління цією проблемою.

Ключові слова: банківська система України, іноземний капітал, наслідки збільшення присутності іноземного капіталу.

Постановка проблеми. Процес інтеграції України до європейського співтовариства та світової глобалізованої економіки поряд з низкою беззаперечних переваг, таких як приріст темпів іноземних інвестицій, насичення споживчого ринку якісною імпортною продукцією, створює також і певні небезпеки, на зразок посилення залежності від інших країн та міжнародних фінансових інституцій та втрати внутрішнього ринку збуту вітчизняними виробниками через неспроможність витримати конкурентну боротьбу з закордонними фірмами. Все вищенаведене насамперед стосується процесів у банківській системі, оскільки саме рівень її розвитку є певним індикатором стану економіки та найбільш глобалізованою її ланкою. Більше того, вона є одним з головних факторів економічного розвитку країни, оскільки забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів і від ефективності її функціонування залежатиме подальша ефективність економічних перетворень. Прихід іноземного капіталу дає можливість покращити рівень фінансового обслуговування в країні, збільшити капіталізацію банків, залучити в економіку додаткові фінансові ресурси. Разом з тим, участь іноземних банків у вітчизняній банківській системі створює певні ризики як для функціонування самої банківської системи (низький відносний рівень конкурентоспроможності вітчизняних банків може призвести до витиснення їх з ринку зарубіжними), так і для регулювання фінансово-економічних процесів у країні (прикладом є масовий відтік іноземного капіталу з економік азійських країн під час кризи 1998 року, який поставив їх на межу банкрутства).

Аналіз останніх досліджень. Проблемі присутності та збільшення участі іноземного капіталу в українській банківській системі приділяється увага у працях багатьох українських науковців та практиків, зокрема, А. Мороза, В. Васюренка, О. Кіреєва, В. Стельмаха, М. Долішного, Т. Смовженко, М. Козоріз. Однак і досі відсутні чіткі теоретичні розробки щодо варіантів поведінки управлінських органів у випадку суттєвого зростання іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу показників участі іноземного капіталу в Україні показують, що за останній рік його значення суттєво зросло і за даними АУБ після купівлі АКБ "Укрсоцбанк" становить щонайменше 15-20 %.

Зважаючи на задекларовані в основних документах стосовно розвитку економіки України завдання, метою розвитку банківської системи є підвищення рівня її конкурентоспроможності та покращення взаємодії з економікою з метою активізації її розвитку, що у подальшому створить належні умови для розвитку самих банків.

Звідси виникає питання: за допомогою яких заходів доцільно підвищувати конкурентоспроможність української банківської системи та яке місце у цьому процесі має відводитись іноземному капіталу? Безсумнівно є той факт, що іноземний капітал може бути фактором, що прискорює розвиток банківської системи, однак, в той же час, він може його й уповільнювати.

Вплив іноземного капіталу на функціонування банківської системи України можна досліджувати шляхом визначення якості виконання нею функцій за умови різного розміру частки іноземного капіталу в капіталі вітчизняної банківської системи. Основними функціями є: здійснення розрахунково-касового обслуговування (проведення розрахунків в країні); залучення вільних коштів населення та організацій на рахунки; забезпечення економіки фінансовими ресурсами; дотримання монетарної та валютної стабільності. Проаналізувавши світовий досвід, можна зробити висновки, що прихід іноземного капіталу в банківську систему України тягне за собою такі наслідки:

1. Дещо покращується рівень розрахунково-касового обслуговування за рахунок залучення іноземних спеціалістів та технологій, хоча рівень цих спеціалістів та якість технологій є доволі низькими за західними мірками, що зумовлено процесами світової фінансової конкуренції.

2. Можуть зрости темпи залучення коштів на рахунки у банках, що зумовлюється покращенням якості обслуговування та відносно більшою довірою до всесвітньо відомих банківських установ з боку населення. Однак іноземні банки не дуже зацікавлені у залученні відносно дорогих українських фінансових ресурсів, їм вигідніше залучити їх в країнах ЄС, де вони значно дешевші.

3. Разом з іноземними банками в економіку має поступити також додатковий фінансовий капітал, що має покращити рівень фінансування потреб економіки, але це відбувається лише за умови прийняттого співвідношення ризик/дохід для іноземного інвестора та фінансуються, як правило, проекти за участю іноземних учасників.

4. Монетарна та валютна стабільність з приходом іноземних банків має зрости, що зумовлено додатковим залученням фінансового капіталу, закордонних технологій та спеціалістів. Однак це станеться лише за умови дотримання в Україні та країнах походження іноземних банків економічної стабільності. У протилежному випадку іноземний капітал має властивість швидко вилучатись з економіки та перебазовуватись у країни з більш стабільною економікою. Важливою тут також є проблема керованості банківської системи, оскільки існує точка зору, що Національний банк не матиме достатніх важелів впливу на діяльність іноземних банків. Ця думка досить дискусійна, оскільки вони діятимуть в межах українського законодавства, а керівниками цих банків, як правило, є українські банкіри. Тому можна стверджувати лише про послаблення неформального впливу Національного банку України на банки з іноземним капіталом.

Неоднозначність наслідків збільшення присутності іноземного капіталу в банківській системі України вимагає розроблення та застосування управлінськими органами відповідної політики, яка максимізувала б позитивні ефекти від присутності іноземних банків і нівелювала негативні.

Дослідження зарубіжного досвіду та аналіз можливостей його застосування в Україні дозволили визначити варіанти політики контролюючих органів банківської системи, перш за все, Національного банку України, відносно проблеми збільшення участі іноземного капіталу в банківській системі України:

1. Припинити приплив іноземного капіталу взагалі, застосовуючи законодавчі важелі впливу (білоруський варіант). Наслідком цих дій стане фактична ізоляція фінансової системи України, а потім і її економіки, що призведе до послаблення її фінансового потенціалу, обмеження припливу нових спеціалістів, а з ними закордонних розробок у галузі банківських продуктів та підходів до управління. Не буде інтенсифікуватись банківська конкуренція, що, з одного боку, збереже українські банки від поглинання та банкрутства, з іншого, призведе до поступової монополізації українського ринку банківських послуг вітчизняними лідерами у сфері банківських послуг та не покращить рівень обслуговування населення та економіки, оскільки для цього не буде належних стимулів (група лідерів на українському ринку фінансових послуг вже сформувалась і розрив її показників у порівнянні з іншими банками продовжує зростати).

2. Зняти усі бар'єри на шляху іноземного капіталу та усіяко сприяти його приходу (польський варіант). Це призведе до активного приходу іноземного капіталу до банківської системи України, що спричинить: притік нових банківських технологій та спеціалістів з-за кордону (хоча й не найновіших та кращих відповідно); поступове витіснення, купівлю або приєднання вітчизняних банків зарубіжними; залучення іноземних фінансових ресурсів до кредитування економіки за рахунок високого рівня кредитних ставок в Україні, хоча фінансуватись будуть, здебільшого, споживчі потреби населення або спільні проекти; поступове зростання економічної та політичної залежності України загалом від інтересів зарубіжних інвесторів, оскільки в їх руках знаходитимуться інструменти фінансового впливу на роботу економіки, а відтак і на політичне життя України; поступовий ріст рівня ризику валютної стабільності, оскільки у випадку погіршення економічної ситуації в країні іноземний капітал може дуже швидко перебазуватись в країни з більш стабільною економікою, що спричинить стагнацію економіки.

3. Сприяти залученню іноземного капіталу, але до певної межі. Такий варіант пропонується Асоціацією українських банків. Згідно з ним пропонується встановити граничну межу рівня іноземного капіталу в банківській системі України у розмірі приблизно 25 відсотків, що повинно з одного боку пожвавити процеси розвитку банківської системи, а з іншого – не дати іноземним інвесторам суттєвих важелів впливу на вітчизняний фінансовий ринок. Однак проблемою тут є створення відповідного політико-економічного механізму дотримання потрібного рівня іноземного капіталу. Фактично після досягнення відповідної межі потрібно заборонити усіякий приплив

іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи, тобто купівлю закордонними банками акцій та паїв вітчизняних банків чи у випадку першого придбання, чи у випадку додаткових внесків до капіталу, що аналогічно “білоруському варіанту” спричинить відтік іноземного капіталу та ізоляцію фінансової системи.

4. *Пригальмовувати приплив іноземного капіталу до української банківської системи.* Це можна здійснювати застосовуючи формальні бар’єри (тимчасова заборона на купівлю акцій та паїв банківських установ) та неформальні (аргументована відмова у наданні дозволів центральним банком або іншим уповноваженим органом на здійснення операцій з купівлі-продажу банків, реєстрацію банків з іноземним капіталом тощо) на шляху іноземного капіталу. Така позиція, у випадку належної її дипломатичності та гнучкості, може дозволити успішно стримувати показник рівня іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі, однак вона пов’язана з чималими ризиками, на зразок висунення звинувачень у “нечесній грі” з боку іноземних інвесторів та політиків, необхідності постійного моніторингу рівня іноземного капіталу у банківській системі тощо.

5. *Не регулювати притік іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи.* Цей варіант поведінки управлінських органів, який наразі і застосовується в Україні, поки що призводить до поступового збільшення рівня іноземного капіталу в банківській системі. Можна зробити прогноз, що за умови подальшого застосування такої політики частка іноземного капіталу буде поступово зростати, оскільки іноземним банкам потрібно шукати нові ринки на заміну вже перенасиченим власним, де вони могли б отримувати прибутки, одночасно збільшуючи свій вплив на глобалізовану світову економіку. Однак приріст іноземного капіталу буде залежним від рівня економічної стабільності та розвитку фондового ринку в країні, що фактично і є на сьогодні стримуючим фактором. Як і в будь-якому неконтрольованому процесі наслідки такого варіанта політики є непрогнозованими і залежатимуть від багатьох факторів, як фінансових, так і економічних, політичних, юридичних. Однозначним є також те, що неконтрольованість даного процесу не може сприяти підвищенню конкурентоспроможності банківської системи чи підвищенню рівня підтримки нею розвитку економіки, а поступова втрата хоча б і неформального контролю над роботою банківської системи зменшує інструменти впливу на її розвиток.

6. *Заборонити іноземним інвесторам купувати контрольні пакети акцій або контрольні частки українських банків.* Такий варіант, з одного боку, зменшить зацікавленість закордонних інвесторів щодо вкладення коштів в українські банки, а відтак зменшить притік іноземного капіталу, з іншого – дозволить лишитись українським банкам “українськими”, що збереже сучасний рівень контрольованості над банківською системою та знизить ризик фінансових криз у випадку погіршення економічної ситуації в Україні або країнах розташування іноземного інвестора. Але, зрештою, це дещо понизить рівень довіри іноземних інвесторів до української економіки, хоча й дозволить залучати іноземні фінансові ресурси на вітчизняний фінансовий ринок. Проблемною тут також є побудова відповідного організаційно-економічного механізму, який не допускав би зловживань та можливостей обходження даної законодавчої норми.

Найбільш оптимальними варіантами політики на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки та фінансової системи, а також зважаючи на основну мету розвитку банківської системи, вказану вище, є сприяння залученню іноземного капіталу, але до певної межі та заборона іноземним інвесторам купувати контрольні пакети акцій або контрольні частки акцій українських банків, оскільки вони, з одного боку дозволяють залучати закордонні фінансові ресурси в економіку та зберегти власне “українські” банки, а з іншого, дозволяють не втратити сучасного рівня контролю за роботою банківської системи та не створити високого рівня ризиків внаслідок можливості швидкого та масового відтоку з неї капіталу внаслідок економічних потрясінь. Недоліком цих двох типів політики є потреба у створенні чіткого організаційно-економічного та політичного механізму, який дозволяв би виконувати поставлене завдання, при цьому не дуже шкодячи політичним інтересам України на міжнародному ринку.

Аналізуючи вплив приходу іноземних банків та капіталу на роботу вітчизняної банківської системи, важливим також є чітке розмежування цих банків на дві групи: західні (європейсько-американські) та східні (російсько-азіатські). Банки цих груп сильно відрізняються як за рівнем менеджменту, так і за економічними показниками, відповідно і наслідки їх приходу будуть різними. Однаковою є лише їхня мета – отримання прибутку, розширення сфери впливу та підтримка власного бізнесу. Розвиток економіки України та підвищення її конкурентоспроможності не входять до завдань іноземних банків, тому Україна, в особі НБУ та інших владних органів, повинна максимально чітко відстоювати інтереси вітчизняних банків та

економіки, для чого мають бути розробленими та при потребі застосовуватись інструменти регулювання рівня іноземного капіталу в банківській системі.

Отримані у процесі дослідження результати обумовлюють актуальність економіко-математичного дослідження наслідків залучення іноземного капіталу в банківську систему країни для її функціонування, з метою визначення потреби (або відсутності такої) у регулюванні зростання його частки в капіталі банківської системи та визначенні оптимального його рівня, який, з одного боку, сприяв би розвитку банківської системи та економіки, а з іншого, не створював би для них неприйнятно високого ступеня ризиків.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

- зростання частки іноземного капіталу в українській банківській системі потенційно може призвести як до позитивних, так і негативних наслідків. Серед перших: зростання якості менеджменту та обслуговування в банках, приплив іноземного капіталу в економіку, позитивні наслідки підвищення конкуренції на ринку банківських послуг. До негативних наслідків можна віднести недоліки підвищення конкуренції на банківському ринку на зразок витіснення неконкурентоспроможних українських банків, зростання рівня ризиків швидкого вимивання фінансових ресурсів з фінансової системи у випадку погіршення економічної ситуації в Україні чи інших країнах розташування іноземних інвесторів;
- неоднозначність наслідків збільшення присутності іноземного капіталу в банківській системі України вимагає розроблення та застосування управлінськими органами відповідної політики, яка максимізувала б позитивні ефекти від присутності іноземних банків і нівелювала негативні. Найбільш оптимальними її варіантами, у нашому розумінні, є сприяння залученню іноземного капіталу, але до певної межі, та заборона іноземним інвесторам купувати контрольні пакети акцій або контрольні частки акцій українських банків.

Summary

The article studies the growing presence of foreign capital in the banking system of Ukraine. It defines the main negative and positive consequences of this phenomenon, offers various behavioral patterns for managerial organs and presents the author's recommendations regarding this problem.

Отримано 26.07.2006